Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

№ 6

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 703 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 30-iyunda ruxsat etildi.

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir oʻrinbosari:
Karimov Norboy Gʻaniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Salimov Oqil Umrzoqovich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, Oʻzbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – Oʻzbekiston doʻstlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., OʻzR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., OʻzR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri oʻrinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., OʻzR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar boʻyicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat Gʻafforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar boʻyicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar doʻstligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixoʻja oʻgʻli, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, OʻzR Bosh prokuraturasi boshqarma boshligʻi oʻrinbosari
Ochilov Farxod, OʻzR Bosh prokuraturasi IJQKD boshligʻi
Eshtayev Alisher Abdugʻaniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamgʻarmasi ijrochi direktori oʻrinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil oʻgʻli, t.f.f.d.(,PhD) TAQU katta oʻqituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon oʻgʻli, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:
Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

""Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Oliy ta'lim islohotlarida – muhandislik maktablarini institutsional rivojlantirish asoslari 16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna

Xufiyona iqtisodiyot mamlakatimiz rivojiga to'siq bo'lmoqda 20
Muxiddin Kalonov

"Yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish 24
Muhammadiyeva Maftuna

Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarda innovatsion yechimlarning zarurati 27
Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna

Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishda ish beruvchilar va yonlanuvchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni aniq sotsiologik baholash 31
Dustmurodov Orifjon Ismatilloyevich

Перспективы развития средств размещений в экологическом туризме на охраняемых природных территориях Узбекистана 40
Ахмедходжаев Равшан Темурович

Bank kartalari orqali ko'rsatilayotgan xizmatlari bozorining rivojlanish borasidagi asosiy tendensiyalari va muammolari 49
Toyirov Yunus Alamovich

Kichik biznes subyektlarida innovatsionraqabatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali import o'rnini bosish strategiyasini shakllantirish istiqbollari 55
Rustamov Alisher Raxmataliyevich

Nodavlat umumiy o'rta ta'lim maktabning faoliyati samaradorligini aniqlashda innovatsion usullardan foydalanish 62
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna

Tijorat banklarida bank risklarini boshqarishning strategik ahamiyati 67
Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich

Klaster iqtisodiy subyekt sifatida: mohiyati va tasnifi 71
Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich

Tijorat banklari tomonidan yoshlar tadbirkorlik faoliyatini kreditlashning nazariy-uslubiy jihatlari 76
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li

Oliy ta'lim muassasalari xalqaro tasnifi: nazariya va tendensiya 81
Yuldashev Iskandar Bahromovich

Iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy resurslarini boshqarishda metodologik yondashuvlar va ilmiy qarashlar 86
Jiyanova Nargiza Esanboyevna

Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari 93
Z. Abdikarimova, S. Madaminov

Savdo korxonalari boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari 97
Q. J. Mirzayev, Sh. M. Islomov

Sociological Assessment of Migration Processes 102
Gulmurodov Kamoliddin Abdukodir ugli

Current issues of business management in the context of digitalization of the economy 112
Safarov Bakhtiyor Djurakulovich, Kadirova Zulhumor Namazovna, Dadabaev Kuchkor Abdullaevich

Методические основы маркетинговых стратегий акционерных обществ 118
Эркинов Шахзод Баходир ўғли

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Insurance Mechanisms in Foreign Trade: Mitigating Risk and Facilitating Global Commerce 125
Abirkulova Sohibjamol

Improving the Conceptual Framework for Modernizing the Tax System (Using the Example of Uzbekistan) 130
Bakhrom Nomazov

Ayollarning inson kapitalini rivojlantirishda kraudfanding platformasining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati 136
Bozorova Saxobat Abdujapparovna

Evaluating the Environmental Sustainability of Uzbek Firms in the Green Economy 142
Nurbek Xalimjonov Ulugbek ugli

O'zbekiston iqtisodiyotini innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli 148
Eshmirzayev Faruddin Ilxomjonovich, Salimova Zaxro Sobirjon qizi

Agroklasterlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlarini tahlil qilish 155
G'afforov Ilhomjon Ilyosjonovich, Mirzayev Behzod Abdug'ofur o'g'li, Narzullayev Nodirbek Aziz o'g'li

Improving the Practice of Increasing the Effectiveness of Managing Innovation Processes in Commercial Banks 160
Juraev K. T.

Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanish 164
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich

Iqtisodiyotni raqamlashtirish va yashirin iqtisodiyotni kamaytirishda soliqlarning roli va ahamiyati 169
Madraximov Baxtiyorjon Ortiqboy o'g'li, Rizayev Xabib Abduraufovich, Namazov Sa'dulla Namozovich

O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tishning joriy holati tahlili 175
Rahmatullayeva Dilbar Olimovna

Buxoro viloyatida savdo xizmatlari raqobatbardoshligini baholash uslubiyatini takomillashtirish..181
Raxmatov Akmal Anvar o'g'li

The Contribution of Transport in the Development of Tourism Industry (Case Study: Uzbekistan) 187
Rofeeva Rukhshona Shavkatovna

Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar 192
Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich

Improving the Effective use of Funds From Taxes and Fees in Kashkadarya Region 196
Shakhzod Zokhidov

Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni boshqarish 202
Kadirova Shaxnoza Ilhomovna

Yangi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash masalalari 207
Usmonov Baxodir Suvonqulovich

Temir yo'l transportida innovatsion faoliyatni rivojlantirish yo'llari 211
Nasimov Shavkat Vasiyevich

O'zbekistonda banklararo raqobat 219
Zunnunova Xulkar Muxtorovna

O'zbekistonning xalqaro moliya tizimiga integratsiyasini ta'minlashni takomillashtirish 225
Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna, Kuchkarov Sanjar Baxtiyarovich

Respublikamizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari 229
Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov

Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati 233
Aripov Oybek Abdullayevich, Madiyorov Shavkatbek Muxtarovich

Aksiyadorlik jamiyatlarida konsolidatsiyalashgan moliyaviy holat to'g'risida hisobot tuzishning bosqichlari....237
Eshonqulov Azamat Abdiraximovich

Davlat moliyaviy nazoratining turlari va shakllari....241
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich

Tog' turizmini rivojlantirish manfaatlari yo'lida investitsiya resurslarini to'plash mexanizmlarini ishlab chiqish samaralari....245
Xidirov Alimardon Dagarovich

The Main Role of the Teacher While Managing the Classroom and Some Aspects of Teaching English....248
Nilufar Turdiyeva

Davlat xususiy sherikchilik faoliyatining menejment funksiyalari tizimida muvofiqlashtirishning ahamiyati....252
Suleymanov Farrux Raximjon o'g'li

Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi....256
G. Sh. Qo'ldosheva, A. J. Toshboyev

Логистика в Азии: опыт и перспективы оптимизации....260
Каюмова Паризода

Temir yo'l transportida yo'lovchi tashish imkoniyatlarini oshirishning zamonaviy yondoshuvlari....266
G. I. Abdulxamidova

Повышение эффективности использования местных налогов и сборов в Кашкадарье: международная перспектива....272
Shahzad Zokhidov

Financial and Credit Support for Investment and Innovative Developing Activities of a Tourist Enterprise....275
Rozokov Mukhammadaziz Mansurovich

Роль контроля качества по хранению и переработке зерна в обеспечении продовольственной безопасности Республики Узбекистан....282
Холбекова Дилобар Расулжон кизи

O'zbekistonda mahalla boshqaruvi tizimi faoliyatini takomillashtirish masalalari....289
Gafurov Ubaydullo Vaxabovich

Kichik biznes va tadbirkorlik sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishning xorijiy tajribasi....296
Dilnoza Meyliyeva

Cross Cultural Preoblems in International Business Negotiations....301
Xoldarova Fariza Tuxtabayevna

Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash....304
Haydarova Shoxista

Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari....310
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna

Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish....315
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna

Spin korxonalar – texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida....320
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich

Mintaqalarda makroiqtisodiy barqarorlikning ta'minlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni takomillashtirish strategiyasi....324
Xolbekova Feruza Rasulovna

Iqtisodiy o‘sish va aholi daromadlari o‘rtasidagi bog‘liqlikning nazariy asoslari 329
Hasanova Nigora Hasan qizi

Современное состояние маркетинга на рынке ценных бумаг Республики Узбекистан 334
Юлдашев Жамшид Абрарович

Sog‘liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklik asosidagi investitsion loyihalarni moliyalashtirish 340
S. A. Karabayev

Axborot telekommunikatsiya tarmog‘i korxonalarida korporativ boshqaruv samaradorligi 334
Temirov Anvarxon Abdulazizxonovich

Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o‘zgarishlar dinamikasi 347
G.SH.Qo‘ldosheva[1], A.J.Toshboyev[2]

Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo‘yicha xorijiy tajribani qo‘llash 351
Haydarova Shoxista

Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna 357

Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish 362
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna

Spin korxonalar - texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida 367
O‘rinov Dilshodjon Axmadjonovich

Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar 371
Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich

Mahalla institutini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning institusional tahlili 375
Bahriddinov Viqorjon Akbar o‘g‘li

O‘zbekistonda investitsion faoliyat, uni moliyalashtirishning zamonaviy ko‘lamlari 380
va o‘ziga xos xususiyatlari
Kuvatova Oliya Sheraliyevna, Husenov Muhriddin Bahriddinovich

Xalqaro moliya institutlari faoliyatining davlatlar rivojlanishiga ta’siri (Yevropa Tarraqiyot va Tiklanish banki misolida) 384
Muxtorov Jahongir Muxtor o‘g‘li

Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq daromadlar hisobini tashkil etish 390
Meliboyev Akmal G‘aybullayevich

Qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy ishlab chiqarish fondlarining t uzilishi hamda hajmi 394
Muxtasar Karimova Isroiljon qizi

Ayollar tadbirkorligi nazariyasining takomillashuvi xususida 398
Sharofiddinova Gulnoza Ilxomjonovna

O‘zbekistonda soliq ma‘murchiligida joriy etilgan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari 403
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich

Soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish yo‘llari 408
Mirzaaliyeva Gulchehra Abduvali qizi

Сравнительное исследование финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с мсфо и нсбу 413
Эргашева Шахло Тургуновна

Innovatsion bank mahsulotlarini tashkil etishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va raqamli transformatsiyaning roʻli 420
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek oʻgʻli

Mintaqa mehnat bozori ishchi kuchiga talab va taklifni boshqarish vositasi sifatida 428
Umarov Oqil Omiljonovich, Abdullayev Umidjon Gʻafurovich

Development of a Methodology for Assessing the Brand Equity of Higher Education Institutions 435
Zufarova Nozima Gulamiddinovna

Oʻzbekiston qimmatli qogʻozlar bozorida tijorat banklarining oʻrni 442
Avezov Ibrohim Ilhomovich

Optimizing Digital Pedagogy through Database Applications and Data Mining for a Sustainable Digital Economy 448
Dilfuza Kuzikulova

Xizmat koʻrsatish korxonalari faoliyati samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish 454
Muradullayeva Nafisa Dilmurad qizi

Talaba va oʻquvchilarning kamolotida maʼnaviy - maʼrifiy tadbirlarning ahamiyati 458
Quldoshev Asliddin Tursunovich

Toʻqimachilik korxonalarining innovatsion faoliyatini baholash uslubiyotini takomillashtirish 461
Ikramov Maqsad Muratovich

Davlat-xususiy sherikchilik asosidagi loyihalarni moliyalashtirish 467
Toyirov Yunus Alamovich

Mamlakatimizda pillachilik biznesini rivojlantirish orqali mahsulot ishlab chiqarish va uni qayta ishlash holatining tahlili 474
Turgunov Odilbek Maripovich

Analysis of the investments in clean energy projects in the developing countries 478
Fayziyev Samandar Sobir ogli

Chakana savdo korxonalarida innovatsion marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish yoʻllari 483
Kodirova Zulxumor Namazovna, Safarov Baxtiyor Djurakulovich

Oʻzbekistonda raqamli bank xizmatlarining qoʻllanilishida xorij tajribasining oʻrni 489
Yoʻldosheva Iroda Ibodulla qizi

Oʻz oʻzini band qilishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oʻlchashning asosiy 493
yondashuvlari
Tursunxoʻjayeva Gulnoza Jamoliddin qizi

Tibbiy xizmatlarni rivojlantirishning muhim xususiyatlari 497
Axrorova M.F., Mirzayev Q.J.

Qoraqalpogʻiston respublikasida mikrokredit bank xizmatlarining rivojlanish holati iqtisodiy tahlili 502
Serjanov Aymurat Medetbaevich

Mamlakatda qoʻshilgan qiymat soligʻining yutuqlari va kamchiliklari, uni soddalashtrish 508
hamda takomillashtirish yoʻnalishlari
Mingturayev Abdusalom Abdumalik oʻgʻli, Orziqulov Ilyos Ixtiyor oʻgʻli,
Boboqulov Jasur Avazovich, Adilov Zuxriddin Marip oʻgʻli

Chet el kompaniyalarining “doimiy muassasa” konsepsiyasi mezonlariga yondashishni baholash hamda unga taaluqli foydani aniqlash masalalari 514
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich

Необходимость оценки и управления рисками в коммерческих банках в условиях 521
устойчивого экономического развития
Каримов Шамсиддин Акрам угли

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Turistik xizmatlar bozorining rivojlanishida xorij tajribasini o‘rganish....527
Ochilova Ozoda Toshquvatovna

O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirishda budjet siyosati tahlili....533
Abdullayeva Sayyora Aleksandrovna

Soliq ma’murchiligida joriy etilgan jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari....540
Davletov Po‘lat Torabayevich

Banklarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish ispaniya tajribasi....546
Egamova Maxfurat Esanovna

Soliq siyosati va uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi....557
Ismatov Xolbuta Begmatovich

O‘zbekiston xizmatlar bozorini rivojlantirishda uning xalqaro, mintaqaviy hamkorlik tashkilotlariga a’zoligining o‘ziga xos jihatlari....564
Cho‘ponov San’at Otanazarovich

Analysis of the Regulatory Sandbox Concept and Its Application Under Environmental Regulation....571
YANG Xuan

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida budjet xarajatlarini raqamli platformalar orqali optimallashtirish masalalari....576
Baxranov Bo‘ston Axmedovich

Oliy ta’lim muassasalarida marketing faoliyatini tashkil etish metodologiyasini takomillashtirish....581
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo‘ja qizi

Bilimlar iqtisodiyoti jamiyat taraqqiyotini zamonaviy bosqichining asosidir....585
Xolmirzayev Ulug‘bek Abdulazizovich

Mamlakatimizda aholi daromadlarining shakllanish manbalari va ularning o‘zgarish tendensiyalari....593
Toshtemirov Shohruh Toshpo‘latovich

“Sustainable tourism”, “green tourism” and “eco-tourism”: differences and key principles....597
Raxmonov Shuxrat Shavkatovich

Content analysis of social media influencer engagement to marketing product in uzbekistan....602
Abduhakimov Azmiddinjon Bakhtiyor ugli, R Nelly Nur Apandi, Sirojiddin Yangiboyev

Разработка технико-экономического обоснования проекта в условиях развития финансовой системы и отраслей цифровой экономики....609
Джураева Малика Бекназаровна

Foyda solig‘i ma’muriyatchiligini tashkil etishning ayrim masalalari....618
Idirisov Alisher Otajonovich

O‘zbekistonda budjyetdan tashqari pensiya jamg‘armasining daromadlari shakllanishi va undan foydalanish tahlili....622
Hakimov Ulug‘bek Abdullayevich

Tijorat banklarining depozit siyosatiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni baholash....628
Sobirova Nozima Normat qizi

Qurilish xizmatlari bozorida marketingni tashkil qilish xususiyatlari....639
Musayeva Shoira Azimovna

Central Asian Transportation Corridors: Indicators and Integration Issues....643
Eldor Sobirjonov

Islomiy darchalar ochishdagi me'yorlar va xalqaro tajriba 649
Islomova Shohida Ilhomovna, Zubaydullayeva Zulayxo Karimovna, Kaxarova Dildora Erkinovna, Abdirahmonova Sarvinoz Mirzoxid qizi

Mamlakatimizda meva-sabzavotchilik korxonalarini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari 654
Xudoyberganova Dilnoza Anvarjon qizi

Korxonalarda boshqaruv hisobining o'rni, uning moliyaviy hisobdan farqli jihatlari 658
Ibragimova Zarema Zokirovna

O'zbekiston iqtisodiyotining osiyoda tutgan o'rni 664
Alimov Abdurahmon Alxmamiddin o'g'li

Intellektual va innovatsion mulk hisobining dolzarb muammolari....................667
S.N.Farxodov

"Yashil" makon – bu toza havo, yer yuzidagi barcha tirik organizmlarning hayot manbai....................671
Yuldashev Farhodbek Abdumutalibovich

"Yashil" iqtisodiyotni rivojlanishining muhim omili yangi ish o'rinlarini yaratish va ulardan samarali foydalanishdir....................675
Yuldashev Mutalib Ibrohimovich

Qimmatli qog'ozlar bozorida fundamental tahlil amaliyotini rivojlantirish istiqbollari 679
Sheratov Jurabek Abduraximovich

Пути оптимизации налоговой нагрузки на организаций в республике узбекистан.................... 683
Умида Юлдашева

O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi.................... 687
Shadieva Madina Djaloliddin qizi

Interrelation of investment and innovation as factor of economic growth.................... 691
Nurova Farogat Salohiddin kizi, Prof. Dr. Disman, MS, DSc, assoc. prof. Goyibnazarov Sanjar

Евразийская кооперация в рамках Шанхайской организации сотрудничества.................... 698
А.М. Абдукадиров

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi tahlili 703
Samandarova Gulmira Muzaffar qizi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

TIJORAT BANKLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIGI TAHLILI

Samandarova Gulmira Muzaffar qizi
PhD Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash xususidagi ilmiy-nazariy qarashlar va ularning amaliy ahamiyati. Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi tahlili. Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash bilan bog‘liq muammolar tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: Bank xizmatlari, masofaviy bank mobil ilovalari, bank kredit va depozitlari, masofaviy bank xizmati foydalanuvchilari.

Abstract: In this article, scientific-theoretical views on ensuring financial stability of commercial banks and their practical importance. Analysis of financial stability of commercial banks. Problems related to ensuring financial stability of commercial banks are studied.

Key words: Banking services, remote banking mobile applications, bank loans and deposits, remote banking service users.

Аннотация: В данной статье представлены научно-теоретические взгляды на обеспечение финансовой устойчивости коммерческих банков и их практическое значение. Анализ финансовой устойчивости коммерческих банков. Изучены проблемы, связанные с обеспечением финансовой устойчивости коммерческих банков.

Ключевые слова: Банковские услуги, мобильные приложения ДБО, банковские кредиты и депозиты, пользователи ДБО.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi bank tizimi oxirgi yillarda jahon va xalqaro amaliyotda bo‘layotgan salbiy holatlarga va ulardan ko‘rilishi mumkin bo‘lgan yo‘qotishlarga munosib tarzda javob bermoqda. Bank tizimi va tijorat banklari moliyaviy barqarorligi doimiy tarzda nazorat qilib borilmoqda, qo‘shimcha talablar va majburiyatlar joriy etilmoqda. Mazkur qilinayotgan kompleks ishlar o‘z ijobiy natijalarini ko‘rsatmoqda. Xususan, bank tizimining moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlari hamda banklarning moliyaviy holati Bank nazorati bo‘yicha xalqaro Bazel qo‘mitasining Bazel III minimal talablaridan doimiy ravishda yuqori bo‘lmoqda. Regulyativ kapitalning hamda birinchi darajali kapitalning yetarlilik darajasi koeffitsientlari qo‘mita tomonidan belgilangan minimal talablardan doimiy ravishda yuqoriligini ko‘rsatdi. Shuningdek, moliyaviy barqarorlikning yana bir ko‘rsatkichi bo‘lgan likvidlilikni qoplash koeffitsienti (LCR) minimal talabga (100 foiz) nisbatan yuqori darajada shakllandi.

O‘zbekiston tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini aniqlash va uni ta’minlash maqsadida zamonaviy hamda xalqaro darajada tan olingan, keng qo‘llaniladigan “Xalqaro valyuta jamg‘armasi ko‘magida iqtisodiyotda vujudga kelishi mumkin bo‘lgan xatarlarni aniqlash, ularning bank tizimi barqarorligiga ta’sirini baholashga qaratilgan stress-test modellarini ishlab chiqish” vazifasi belgilab qo‘yilgan. Mamlakat bank tizimini isloh qilish strategiyasida “...kredit portfeli va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlarining mo‘tadil o‘sishiga amal qilish, muvozanatlashgan makroiqtisodiy siyosat yuritish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish va xalqaro amaliy tajribaga ega bo‘lgan menejerlarni jalb qilish, moliyaviy tavakkalchiliklarni baholash uchun texnologik yechimlarni tatbiq etish orqali bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta’minlash” ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilab berilgan.

MAVZUGA DOIR ADABIYOTLAR TAHLILI

O.N.Litun ilmiy-tadqiqotlarida "koʻpukladli bank tizimi samarali hisoblanadi deya ta'kidlaydi va koʻpukladli bank tizimiga turli mulkchilik shakliga ega banklarning mavjud boʻlishi, banklar hajmiga va faoliyati yoʻnalishlariga asosiy e'tiborni qaratishi maqsadga muvofiq" ekanligini urgʻulaydi. Iqtisodchi olimlarning koʻpukladli va turli mulkchilik shakllariga asoslangan banklarning mavjud boʻlishi haqida fikri nihoyatda oʻrinli boʻlib, ular birinchidan, mamlakatda sof raqobatni ta'minlashga xizmat qilishi, ikkinchidan, bank tizimida turli xil banklarning faoliyat yuritishi orqali bank tizimi barqarorligini ta'minlashi mumkinligiga asoslangan. Misol uchun, hozirda mamlakatimiz bank amaliyotida mulkchilik shakliga koʻra davlat tijorat banklari, aksiyadorlik tijorat banklari, xususiy tijorat banklari, chet el kapitali ishtirokidagi qoʻshma banklar va shoʻba banklar faoliyat yuritadi. Bundan diversifikatsiya qilingan tijorat banklari tuzilmasi iqtisodiyotning barcha soha va tarmoqlarini qamrab olish imkonini beradi.

M.Gorskiy, Ye.Reshulskaya va A.Rudakovlar ilmiy-tadqiqotlarida "banklarning moliyaviy barqarorligi bankning toʻplangan likvidliligi va oʻz kapitali boʻyicha moliyaviy-iqtisodiy holatining xususiyatlari, makroiqtisodiy sharoitlarda kreditlash va investitsiya faoliyati sohasida beqarorlik, tashqi va ichki standartlarni hisobga olgan holda moliyaviy natijaning saqlanishi va oʻsishini ta'minlaydi" deya ta'kidlaydilar. Mazkur mualliflarning fikriga koʻra, banklarda likvidlilikni bir me'yorda yoki talab etilgan normalarda saqlab tura olish imkoniyati va barqaror kapital bazasi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosi sifatida keltirilgan. Ammo, banklarda likvidlilik va daromadlilik bir biriga teskari proporsional ekanligini inobatga olsak, ularning fikriga toʻliq qoʻshila olmaymiz. Chunki banklarda likvidlilik qanchalik yuqori boʻlsa, daromadlilik shuncha past boʻladi. Daromadlar esa bank moliyaviy barqarorligini ta'minlaydigan eng asosiy moliyaviy natijalar hisoblanadi. Qolaversa, bank likvidliligini oʻzi ham bitta asosiy moliyaviy barqarorlikni ifodalovchi koʻrsatkich hisoblanadi.

G.Fetisovning muhim ilmiy xulosalarida «...alohida olingan bankning barqarorligi bilan bank tizimining barqarorligi oʻrtasida qanday dialektik aloqadorlik mavjud boʻlsa, bank sektorining barqarorligi bilan butun iqtisodiyotning barqarorligi oʻrtasida shunday dialektik aloqadorlik mavjud» ekanligi ta'kidlanganligini uchratish mumkin. Muallif tijorat banklari moliyaviy barqarorligini ta'minlash orqali butun bank tizimi barqarorigini ta'minlash mumkin ekanligini ta'kidlagan. Darhaqiqat, bank tizimi Markaziy va tijorat banklarining yigʻindisidan iborat 2 pogʻonali bank tizimi ekanligini inobatga olsak, uning fikrlariga qoʻshilish mumkin. Bank tizimi barqarorligi esa butun iqtisodiyotning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Chunki mamlakat bank tizimi mamlakat iqtisodiyotining "lokomotivi" hisoblanadi, ya'ni iqtisodiyotni pul bilan ta'minlash, hisob-kitoblarni amalga oshirish, pul muomalasini tashkil etish va boshqarish, ortiqcha resurslarni yigʻib olish va tranformatsiya qilish aynan banklarning vazifasi hisoblanadi. Shu jihatdan, muallifning fikriga koʻshilish mumkin.

I.Yudinaning fikriga koʻra, "likvidlilik inqirozi qarz inqirozini yuzaga keltiradi. Kreditlarning qaytmasligi, banklararo bozorda banklarning bir-biriga nisbatan ishonchining sustligi likvidlilik muammosini keltirib chiqaradi". Xorijlik iqtisodchilardan yana biri I.Yudina bankning moliyaviy barqarorligining asosini bank likvidliligi tashkil etadi, likvidlilik orqali moliyaviy holatni aks ettirish mumkin deb hisoblaydi. Fikrimizcha, muallifning ushbu xulosasi munozarali boʻlib, bank likvidliligi bank moliyaviy barqarorligini bitta koʻrsatkichi ekanligi va likvidlilik moliyaviy barqarorlikka nisbatan tor tushuncha ekanligini ta'kidlash mumkin.

TADQIQOT METODOLIGIYASI

Ilmiy maqolani yozish jaroyonida abstraktsiyalash, guruhlash, qiyoslash, uslublardan foydalanildi. Maqolada qiyosiy taqqoslash usulida jahon amaliyotida tijorat banklarining xizmatlar bozori, iste'molchiga turli xil mahsulotlar va xizmatlar koʻrsatiladigan bir nechta platformalar samaradorligini oshirishda xizmat ko'rsatish tizimlari asoslarini mamlakatimizdagi mavjud asoslar bilan taqqoslab, tegishli xulosalar shakllantirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Bank aktivlari barqaror oʻsish xususiyatiga ega boʻlib, soʻnggi yillarda sezilarli darajada boshqa makroiqtisodiy koʻrsatkichlarga nisbatan oʻz pozitsiyasini mustahkamladi. Bank aktivlarining oʻsishi bir tomondan ijobiy boʻlsa, ikkinchi tomondan ayrim salbiy jihatlarni ham olib keladi. Fikrimizcha, bank aktivlari daromad keltiridagan elementlar boʻlganligi sababli, ularda ma'lum darajada risk mavjud (xususan, kredit riski, valyuta riski, operatsion risk va boshqalar) va bu banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda oqilona siyosat olib borishni taqozo etadi.

Bank kreditlari ham tahlil qilinayotgan davrda barqaror oʻsish holatini qayd etgan, ya'ni 2020-yilda 211,6 trln soʻmni tashkil etgan boʻlsa, 2024-yilga kelib 471,4 trln soʻmni tashkil etgan va 2,2 martaga ortgan. Bank kreditlarining ortishi banklarning moliyaviy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qilishi bilan birga, agar muammoli kreditlar hajmi koʻp boʻlsa, bankning moliyaviy holatini yomonlashtirishi ham mumkin. Fikrimizcha, ushbu holatda banklardan samarali kredit monitoringini olib borish, puxta oʻylangan kredit siyosatini ishlab

chiqish, mijozlarga kredit berishning zamonaviy shakllarini o‘zlashtirish va bozor talablarini inobatga olishni taqozo etadi.

Tijorat banklarining depozitlari esa tahlil qilinayotgan davrda 2,6 martaga oshgan va 2024-yilda 241,7 trln so‘mni tashkil etgan. Bank tomonidan jalb qilingan depozitlar ularning asosiy resurs manbai hisoblanadi. Bank depozitlarini arzon va qimmat depozitlarga ajratish mumkin. Xususan, talab qilib olinadigan depozitlar nisbatan arzon resurslar bo‘lsa, muddatli va jamg‘arma depozitlari qimmat resurslar hisoblanadi. Barqarorligi nuqtai nazaridan jamg‘arma, muddatli va depozit sertifikatlari barqaror manba sifatida toifalanadi.

Banklarning eng barqaror resurs manbai hisoblangan bank kapitali mazkur davrda 51 trln so‘mdan 97,1 trln so‘mga qadar oshgan uning o‘sish sur’ati 1,9 martani tashkil etgan. Mazkur holat banklarning kapital bazasi oshirish lozimligini ko‘rsatadi.

1-jadval. Bank tizimi bo‘yicha kapital tarkibi, foizda.

Davr	I darajali kapital	asosiy kapital	Qo‘shimcha kapital	II darajali kapital	Jami regulyativ kapital
01.01.2020-y.	83,2	83,1	0,1	16,8	100
01.01.2021-y.	82,8	82,6	0,2	17,2	100
01.01.2022-y.	83,5	83,2	0,3	16,5	100
01.01.2023-y.	81,3	81,0	0,2	18,7	100
01.01.2024-y.	80,2	80,1	0,1	19,8	100

Mamlakat bank tizimi kapital bazasini tahlil qiladigan bo‘lsak, bunda barcha tahlil qilinayotga davrda I darajali kapital mutloq katta qismni tashkil etgan. Uning jami kapitaldagi ulushi 80 foizdan yuqori, oxirgi yillarda biroz kamaygan. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining “Tijorat banklari kapitalining monandligiga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risida” gi Nizomga asosan I darajali kapital 2 qismdan iborat: I darajali asosiy kapital va I darajali qo‘shimcha kapital. Bank regulyativ kapitali esa I darajali kapital va II darajali kapitaldan iborat bo‘lib, I darajali kapital barqaror resurs bo‘lganligi sababli uning regulyativ kapitaldagi salmog‘i kamida 75 foizni tashkil etishi lozim. Mamlakatimiz tijorat banklarida I darajali asosiy kapital eng katta salmoqni egallaydi.

Likvidlilikni qoplash me’yori koeffitsientining minimal darajasi 100 foiz etib belgilangan bo‘lib, mamlakat banklarida bu ko‘rsatkich bir necha marta yuqori ekanligini ko‘rish mumkin, ya’ni o‘rtacha 200 foiz atrofida. Sof barqaror moliyalashtirish me’yori ko‘rsatkichi Bazel talablari asosida kiritilgan ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, uning ham minimal darajasi 100 foizni tashkil etishi lozim. Mamlakat tijorat banklarida esa 109-115 foiz atrofida tebranib turibdi.

Lahzali likvidlilik koeffitsientining minimal darajasi 15 foiz bo‘lib, 47-110 foiz natijani qayd etgan. Demak, banklarda likvidlilik darajasi talab etilgan barcha normalardan yuqori.

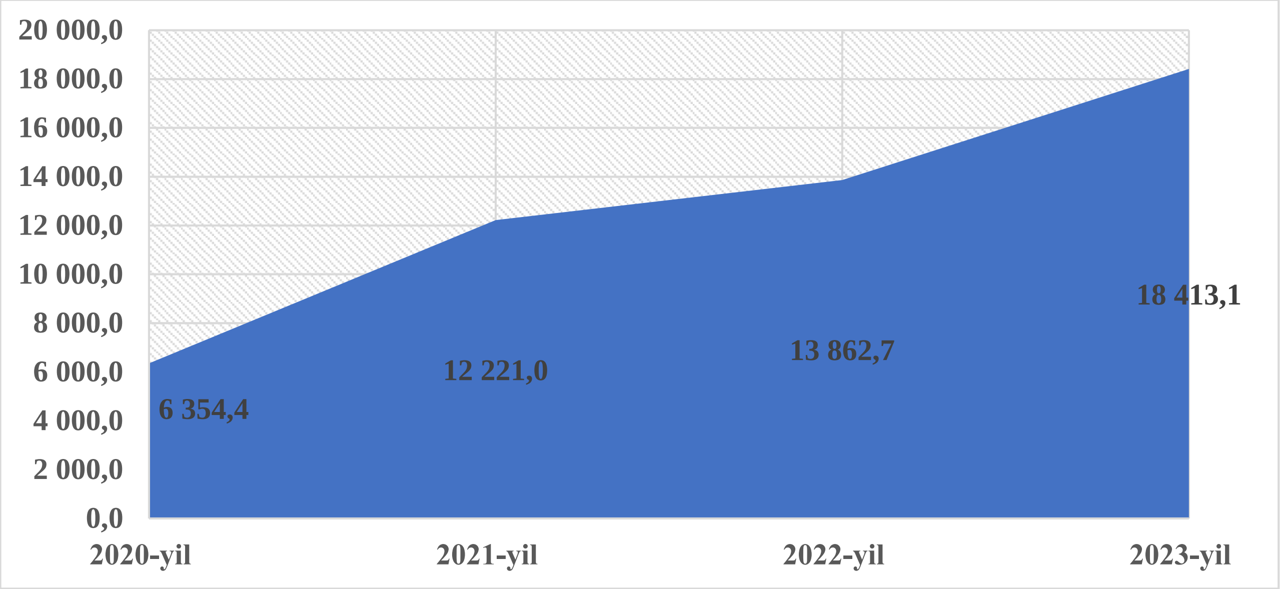

1-rasm. Kredit va lizing bo‘yicha ko‘rilishi mumkin bo‘lgan zararlarga tashkil etilgan zaxiralar, (mlrd so‘mda).

TARAQQIYOT ПРОГРЕСС PROGRESS

Tijorat banklarida kreditlar sifatiga koʻra 5 ta toifaga ajratiladi: standart, substandart, qoniqarsiz, shubhali va umidsiz. Mazkur kreditlarning har bir toifasi boʻyicha banklar tegishli tartibda oʻrnatilgan zaxiralarni shakllantirishga majbur, ya'ni standart kreditlar uchun 1 foiz, substandart kreditlarga 10 foiz, qoniqarsiz kreditlarga nisbatan 25 foiz, shubhali kreditlar uchun 50 foiz hamda umidsiz kreditlarga 100 foiz zaxira tashkil etishi shart.

Ushbu zaxiralarning miqdori qanchalik koʻp boʻlsa, bankning moliyaviy holati yomonlashganligidan dalolat beradi. 2020 yilda jami tashkil etilgan zaxiralarning umumiy summasi 6,4 trln soʻmni tashkil etgan boʻlsa, 2024 yilga kelib deyarli 3 baravarga oshgan va 18,4 trln soʻmni tashkil qilgan. Mazkur holat mamlakat bank tizimi uchun xatarli hisoblanadi, chunki tashkil etilgan zaxiralar miqdori yil sayin oshib bormoqda. Bundan 2 ta xulosa qilish mumkin: birinchidan, mamlakatda muammoli kreditlarning hajmi oshib bormoqda va ikkinchidan, mamlakat banklari kredit portfelida kreditlarning sifati yomonlashmoqda. Chunki muammoli kreditlarda sifati qanchalik past boʻlsa, unga nisbatan shunchalik yuqori zaxira tashkil etilishi koʻzda tutilgan.

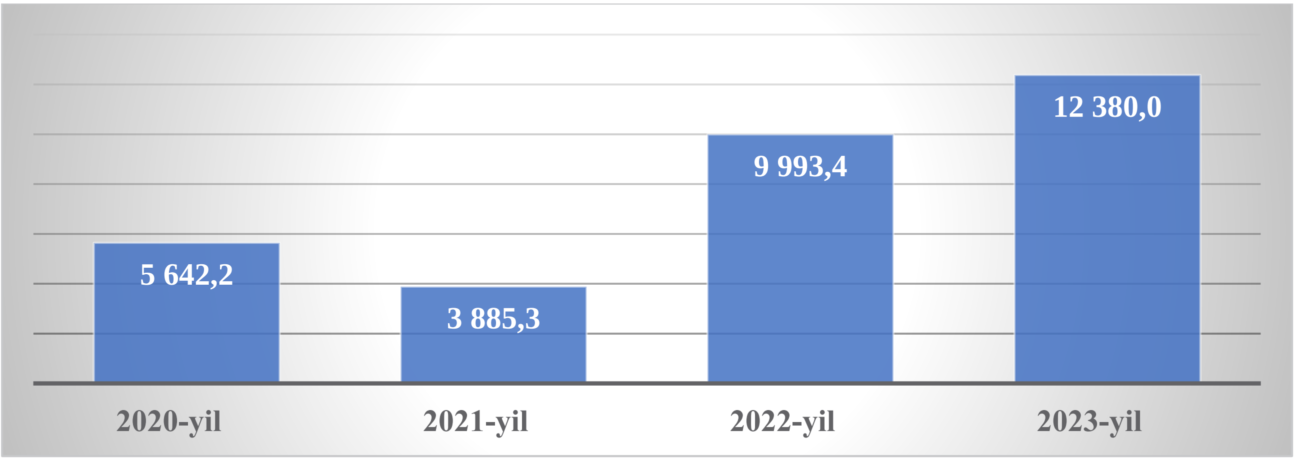

2-rasm. Bank tizimining sof foyda koʻrsatkichlari, mlrd soʻmda.

Banklarning moliyaviy holatini ifodalovchi eng asosiy moliyaviy natija bu bankning sof foyda koʻrsatkichi hisoblanadi. Banklarda sof foyda bankning daromadlari va xarajatlari orqali shakllanadi. Bankning daromadlari manbasi jihatidan asosan foizli va foizsiz daromadlardan tashkil topadi.

Bank xarajatlari esa 3 ta guruhga ajratiladi: foizli xarajatlar, foizsiz xarajatlar va operatsion xarajatlar. Banklarda sof foydani hisoblashda bundan tashqari Kredit va lizing boʻyicha koʻrilishi mumkin boʻlgan zararlarni baholashga ajratmalar, Boshqa aktivlar boʻyicha koʻrilishi mumkin boʻlgan zararlarni baholashga ajratmalar va Foyda soligʻini toʻlash xarajatlari ham inobatga olinadi.

Banklararo kredit va depozitlarni jalb etishga imkon beradigan bank operatsiyalari boʻyicha qaror qabul qilishdan avval Bankning Gʻaznachilik departamenti tomonidan kunlik likvidlilik holati tahlili oʻtkazilishi lozim. Resurslarning jalb etilishi bilan bogʻliq masalalar boʻyicha asosiy qarorlarni Bankning Likvidlilikni boshqarish Qoʻmitasi qabul qiladi, u Bankning resurslarni jalb etish sohasida umumiy narx (foiz) siyosatini belgilaydi, jalb etiladigan resurslarga bir chorak uchun eng yuqori chegaraviy foiz stavkalarni, mijozlarning xisobraqamlari boʻyicha individual foiz stavkalarini tasdiqlaydi. Qoʻmita tomonidan tasdiqlangan chegaraviy foiz stavkalari, mijozlarning xisobraqamlari boʻyicha individual foiz stavkalarini Qoʻmitaning bayonnomasi bilan, Qoʻmitaga berilgan vakolatlardan tashqari vakolatlar talab etilgan hollarda Bank Boshqaruvining qarori bilan amalga kiritiladi. Bank operatsiyalarining amalga oshirilishi shartlari har yil choragida Qoʻmita tomonidan tasdiqlanadigan eng yuqori chegaraviy foiz stavkalari ichida boʻlishi lozim.

Depozit portfeli boʻyicha monitoringni amalga oshirishning maqsadi - Bankning oʻz mijozlari oldidagi majburiyatlarini toʻliq va belgilangan muddatda balans likvidliligini zarur miqdorda ta'minlagan holda bajarish hisoblanadi. Depozit portfeli monitoringgi pul oqimi boʻyicha hisobotlarni shakllantirish orqali amalga oshiriladi.

Xalqaro amaliyotda COVID-19 pandemiyasi sharoitida banklarning moliyaviy barqarorligi keskin pasayib ketdi. Aksariyat tijorat banklari koronavirus pandemiyasiga tayyor boʻlmagan holatda favqulodda holatda oʻz moliyaviy barqarorligini yoʻqotib qoʻydi. Shunday holatlarda banklar doimo tayyor turishi lozim, chunki banklarning asosiy daromad manbai boʻlgan kredit xizmatlari boʻyicha "ta'tillar" joriy qilinishi natijasida ularning daromadlari kesikn pasayib ketdi. Fikrimizcha, stress-testlarni oʻtkazish mezonlari va tarkibini aniqlashda hamda ishlab chiqishda favqulodda holatlarni ham inobatga olish lozim. Favqulodda holatlar (epidemiologik vaziyatning yomonlashuvi, tabiiy va texnogen tusdagi ofatlar, xalqaro va milliy darajadagi mojarolar, qoʻllanilgan iqtisodiy sanksiyalar va h. k.) sababli mijozlar pul oqimini kamayishi natijasida bankdagi harakatsiz kreditlar (NPL) miqdorining ortishi ssenariysi boʻyicha takliflarni keltirib oʻtish mumkin.

Mazkur ssenariyga koʻra Favqulodda holat natijasida bank mijozlari faoliyatida nobarqarorlik kuzatiladi.

Ishlab chiqarish sikllarining buzilishi sababli pul oqimlarida kutilmagan o‘zgarishlar yuzaga keladi. Bu esa o‘z navbatida mijozlarning to‘lov qobiliyatini yomonlashuviga olib keladi. Favqulodda holatning davomiyligi, mijozlar faoliyatiga ta’siri ko‘lamidan kelib chiqib, ushbu holat bank kredit portfeli sifatiga va harakatsiz kreditlar (NPL) summasining ortishiga olib keladi.

Ushbu ssenariyda quyidagi parametrlar e’tiborga olinishni taklif qilamiz: Avvalambor, bankdan kredit olgan yuridik shaxslar 3 (uch)ta shartli guruhga ajratiladi. Birinchi guruh tarkibiga Favqulodda holat yuz bergunga qadar davrda ham kreditlar qaytarilishida katta-kichik muammolar kuzatilayotgan, shu bilan birga Favqulodda holat davomida yoki Favqulodda holat ta’siri yumshagandan keyin pul tushumlari mavjud bo‘lmagan mijozlar kiritiladi. Bankning yuridik shaxslarga ajratgan kreditlar tarkibida muammoli kreditlar faqat birinchi guruh hissasiga to‘g‘ri keladi deb olindi. Ikkinchi guruhga pul tushumlari kutilmasining kredit to‘lovlariga nisbati 30 foizdan kam bo‘lgan mijozlar kiritiladi. Ikkinchi guruhga ajratilgan kreditlar potensial muammoli deb qaralmayotgan bo‘lsada, pul tushumlari barqarorligi ustidan jiddiy nazorat o‘rnatishni talab qiladi. Uchinchi guruhga birinchi va ikkinchi guruhlarga kiritilmagan kreditlarni qaytarish bo‘yicha to‘lov intizomi yaxshi bo‘lgan va pul oqimlari nisbatan barqaror bo‘lgan mijozlar kiritiladi.

Banklarning kredit portfeli va likvidliligidagi o‘zgarishlar ularning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta’sir qiladi. Kredit portfeli sifatining yomonlashishi, diversifikatsiya darajasining pastligi, kreditlar ta’minotidagi holatlarning pasayishi, likvidlilik darajalarining me’yoridan pasayib ketishi moliyaviy barqarorlik ko‘rsatkichlarini pasaytiradi. Shuning uchun favqulodda holatlar (epidemiologik vaziyatning yomonlashuvi, tabiiy va texnogen tusdagi ofatlar, xalqaro va milliy darajadagi mojarolar, qo‘llanilgan iqtisodiy sanksiyalar va h.k.) sababli bank kredit portfeli sifati va likvidliligining pasayishi ssenariysini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi, uni mustahkamlash borasida bir qator xorijlik va mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy izlanishlari tadqiq qilindi, tegishli xulosalar shakllantirildi va shu asnosida mualliflik ta’rifi ishlab chiqildi, ya’ni “tijorat bankining moliyaviy barqarorligi” bu bankning oqilona olib borilgan faoliyati natijasida uning moliyaviy natijalarining ijobiy bo‘lishini ta’minlay olishi, joriy hamda kelajakda aksiyadorlar va mijozlar oldidagi o‘z majburiyatlarni to‘liq va yo‘qotishlarsiz bajara olish qobiliyatidir.

Tijorat banklari moliyaviy barqarorligini aniqlashda amalga oshiradigan banklar tahlili qator miqdoriy va sifat omillariga bog‘liq: resurslar va likvidlilik manbalari; kapital; tavakkalchilikni boshqarish va aktivlar sifati; faoliyat natijalari/daromadlilik; faoliyat shaffofligi va boshqaruv tizimining samaradorligi; bozor muhiti va rejalashtirish; boshqaruv va strategiya va xususiy tadbirkorlik tuzilmasi.

Silicon Valley Bank(SVB)ning qulashi AQShda global moliyaviy inqirozdan buyon eng katta bank bankrotligidir. Bankning zaifligi sug‘urtalanmagan depozit mablag‘larining yuqoriligi va qimmatli qog‘ozlarga investitsiya qilingan mablag‘lari hajmining kattaligi edi. SVB va Signature Bankining bankrotligi 2007-2008 yillardagi moliyaviy inqiroz paytida bankrotlikka uchragan Washington Mutual qulaganidan beri eng katta bank bankrotliklaridan biri bo‘ldi. First Republic Bankning qulashining asosiy sabablari: juda ko‘p sug‘urtalanmagan depozitlarning mavjudligi va Foiz stavkasi riski yuqoriligi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Семенова Н. Н., Иванова И. А., Василкина А. А. Оценка устойчивости развития коммерческого банка на основе метода анализа иерархий. Финансы: теория и практика. 2021;25(4):121-135 с.
2. Тавасиев А.М. Банковское дело. Управление и технологии: М-Юнити-Дана 2005.;
3. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк. – Москва: Вазар-Ферро, 1994. – С. 218-276.;
4. Устойчивост банковской системы и развития банковской политики. Монография. Под ред. Проф О.И. Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2016. – С. 131-140
5. Шалпанов П.А. Управление ликвидностю: механизм прогноза денежных потоков банка. // Банковское дело. -2014.-№9. -56-60 стр.
6. Эдвин Дж. Долан и др. Денги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – СпБ.: “Санкт-Петербург Оркестр”, 1994. – С. 90-93.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT
Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 6

© Materiallar ko‘chirib bosilganda ““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.
El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

““Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reyestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi, 26-uy.